NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

HET TWEEDE EEUWFEEST VAN HET SEMINARIUM DER REMONSTRANTSCHE BROEDERSCHAP.

In onze Nieuwsbladen werden wij op eene meer bijzondere wijze opmerkzaam gemaakt op dit feest, dat, verſierd door de welſprekendheid van éénen onzer beroemdſte redenaren, bezongen door eenen met geen minderen lof bekenden dichter, het oor en oog van velen onzer ſtadgenooten tot zich trok en boeide. Ook wij ſloegen het, zonder feestgenooten te zijn, met belangſtelling gade, en offchoon poëzy en welſprekendheid ons niet onverſchillig zijn, waren er echter andere omſtandigheden die ons daarbij ſterker troffen, dan de gaven van eenen des Amorie van der Hoeven of Tollens zulks op zich zelve zouden hebben gedaan, en (waarom zouden wij zulks ontveinzen?) met treurige gewaarwordingen vervulden.

Wij dachten daarbij aan den toeſtand van onze Vaderlandſche Kerk, van die Gereformeerde gemeenten in ons Vaderland, wier herders weleer én van den predikſtoel, én bij het huisbezoek, én in kerkvergaderingen vereenigd, met ijver en vurigheid van geest, de waarheden van Gods woord, in onze Gereformeerde belijdenis vervat, verkondigden, aanprezen, handhaafden en beſchermden; aan die Kerk, wier tegenwoordige beſtuurderen thans aarzelen om een beſtemd gevoelen over diezelfde waarheden te uiten, en liever de meest verderflijke dubbelzinnigheid dienaangaande laten beſtaan, dan gelegenheid te geven, dat die belijdenisſen naar derzelver oorſpronklijke beſtemming gebruikt worden. Gevaarlijk ſcheen het der jongſte algemeene Synode onzer Hervormde kerken toe, bij zoo veel onzekerheid en verſchil, te belijden, wat zij geloofde; gemakkelijker ſcheen het haar, bij rondgaanden brief, in het algemeen van *de zuiverheid der leer* gewag te maken, met verzwijging waarin die leer beſtond, en de vraag onopgelost latende, of de belijdenis der Vaderen nog op dit oogenblik die van onze Nederlandſche Hervormde Kerk is. In zulk eenen tijd levende en met deze gedachten vervuld gaf ons het feest van een Remonſtrantsch Seminarium, van eene kweekſchool voor die broederſchap, welke zich weleer ten gevolge der handhaving van de zuiverheid der Gereformeerde leer van de onze afſcheidde, geene ſtof tot vreugd. Immers terwijl de uitsluitende eigenaardige kenmerken van onze Kerk verdwijnen, zien wij die der Remonſtranten, niet alleen door dezen, maar door de meesten onzer eigene leeraaren en een aanmerkelijk deel der Gemeente, gekoesterd, gevleid, geprezen. Ja, zóó ver is het met die afwijking gekomen, dat het niet genoegzaam ſchijnt de leer, die tegen de grondſtellingen onzer Kerk regtſtreeks indruischt, openlijk te huldigen, maar dat die inſtemming zelfs ſtilzwijgend bij het meerendeel voorondersteld wordt. Van daar dan ook dat de tegenwoordigheid van een aantal onzer hervormde Godsdienst-Leeraren en Hoogleeraren bij dat feest geene verwondering mag baren. Overeenkomst in beginſelen is daar: overeenkomst in onverſchilligheid, laauwheid; in verwerping van alles wat beſtemd en zeker is; in het verkiezen vooral van eenen uitwendigen vrede boven de waarachtige éénheid in Christus. Zoodanig eene overeenkomst van gevoelens doet dan ook het denkbeeld, als of de wijsheid *van boven*, die *ten eerste zuiver* en *daarna vreedzaam is* (1), de drijfveer tot deze verbroederingen zijn zoude, verdwijnen. *Verbroederingen* zeggen wij, want hoezeer wel uitdrukkelijk bij deze feestviering geprotesteerd is, dat het beſtaan van eene geleerde inſtelling, en

(1) Jac. III. v. 17.

niet van een kerkgenootſchap daarvan het onderwerp was, gevoelt echter ieder, dat de lesſen van eenen Episcopius, Curcellaeus, Limborch, Clericus enz. *in de godgeleerdheid*, hier wel niet konden worden geprezen en dankbaar herdacht dan door diegenen, die de Remontrantſche leeringen toegedaan of gunſtig zijn. Het moge derhalve zoo zijn, dat ook de Hoogleeraar van der Hoeven in zijne rede, en velen met hem, den wensch van den dichter der Cantate tot den hunne hebben gemaakt:

»Hoor, God van goedheid! hoor de bede
Die tot uw zetel ſtreeft!
Geen derde jubel volg' dit tweede;
Het zij voor 't laatst beleefd!"

wij voor ons kunnen ons daarmede niet vereenigen, ten zij men vooraf bepale, welk het uitzigt zij, 't welk dat derde Eeuwfeest als niet wenſchelijk doet voorkomen. Is het omdat men den tijd vooruit meent te zien, wanneer de meer en meer verbasterde Gereformeerde Kerk, van binnen verraden, blijmoedig hare poorten voor de tegenpartij van buiten openen zal? wanneer ieder die niet Roomsch is, en overigens niet verklaart wie of wat hij is, in een algemeen Protestantsch kerkgenootſchap zal kunnen aan- en opgenomen worden? Uit de omſtandigheden die dit feest vergezellen, zoude men zoodanig iets vermoeden, en wij behoeven niet aan te toonen, dat de Christen, die nog in de belijdenisſen der Gereformeerde gemeenten die der waarheid ziet, deze wenſchen niet deelen kan, maar veeleer de inſtandhouding wenscht van die weinige vastigheden, overblijfſelen van betere dagen, waardoor hij zich ook in het uitwendige nog eenigzins mag afgezonderd toonen van verbroederingen die hem een aanſtoot zijn.

Neen voorzeker: »zoo eendracht, liefde en hartgron»dige gehechtheid aan de waarheid en liefde in Chris»tus, kenmerken der blijde boodſchap zijn," hetgeen wij uit den grond des harten beämen, dan bedenke men allereerst, dat men hier ſpreekt van de blijde boodſchap van Hem, die het Licht, de Waarheid en het Leven is. Van Hem, van Hem alleen, die den zondaar met God verzoende, *vrede makende door het bloed zijnes kruiſes*, ſmeeke men voor zich en voor anderen die liefde af, welke, van Hem oorſpronkelijk, door Hem gewerkt wordt. Maar dit is geheel iets anders dan hetgeen men thans in eenen geheel wereldſchen zin *liefde* noemt. Immers is het niet genoeg, dat het vuur der twisten gefmoord, of het *bang krakeel van kerk en ſtaat* geeindigd wordt, zoo zulks ten koste van de waarheid in Christus, althans buiten Hem geſchieden moet. En toch niet onduidelijk geeft ons de dichter van dit feest te kennen, hoe zeer hij den uitwendigen vrede van meer belang beſchouwt dan de zuivere prediking van Gods woord, die alleen tot waarachtige ook kerkelijke vereeniging leiden kan. Wanneer hij zich zelven tegenwerpt:

»Maar als Gods tempelzuilen ſchokken
»En 't vuur verſtrooid ligt op 't altaar?"

geeft hij te kennen dat tweedragt in allen gevalle vrij wat grooter kwaad is, met de woorden:

»Ja, driewerf banger 't heilloos wrokken
»Van priester- tegen priesterſchaar."

En wat zullen nu alle deze liefde en vrede ademende uitdrukkingen met veronachtzaming van het eenige waarachtige fundament der éénheid in Christus ten gevolge hebben? Wat zal het baten, dat men, de beteekenis van die vereeniging in één ligchaam, waarvan Christus het Hoofd en alle geloovigen leden zijn, voorbijziende, zich bepaalt tot eene uitwendige vereeniging, die door geen kenteeken meer onderſcheiden wordt van elke andere zich Christelijk noemende gezindheid, en die voorzeker, al was het ſlechts om deze reden, nimmer de zigtbare kerk van Christus zal kunnen genoemd worden, of zijn zal? Alle deze en diergelijke pogingen, hetzij men ze openlijk beproeft of voorzigtiger bedekt houdt, terwijl men van den voortgang der tijden derzelver verwezenlijking verwacht, komen ons zeer verderflijk voor. Zij zijn het gevolg van eene verblinding, die alles van menſchen, niets van God verwacht, en datgene wat alleen door den Heiligen Geest om en in Christus geſchieden zal en kan, zelve wil ten uitvoer brengen in eigen kracht, langs wegen die Zijn woord veroordeelt.

Ja! wij ook verlangen naar dien tijd, wanneer het *ééne kudde* zijn zal en *één herder*. Maar wij verwachten dien alleen van en door Hem, die *gerechtigheid* en *waarheid* tot gordel zijner lendenen heeft, en die door zijnen Apostel ons verkondigt: dat *wij gemeenſchap met malkanderen hebben indien wij in het licht wandelen, gelijk hij in het licht is.*

OVER EENE CATHOLIJKE NEDERLANDSCHE STEM.

Eene Catholijke Nederlandſche Stem bij de tegenwoordige godsdienstwoelingen in ons Vaderland. 's Hertogenb. 1834.

Deze *Catholijke Stem*, blijkbaar als wederklank op de *Nederlandſche Stemmen* openbaar gemaakt, moet ſtrekken »om naar eisch te bewijzen dat betrekkelijk de echtheid, geloofwaardigheid, volkomenheid; — betrekkelijk de getrouwheid der overzetting (1); — betrekkelijk den regten, den eigenlijken, den waren zin van de Heilige Bijbelboeken, er geene gegronde overtuiging denkbaar is, zonder een levend, ſprekend en onfeilbaar Regter, als hoedanig *wij* (de) Catholijken de oordeelvelling *onzer* (hunner) door den Heiligen Geest in alle waarheid geleide kerk eerbiedigen (bl. 47)".

De Schrijver beſchouwt de R. C. Kerk gelijk Paulus de Israëlitiſche, *aan welke de woorden Gods toebetrouwd waren* (Rom. III. v. 2); haren »Souvereinen Opperpriester" als den Hoogepriester des O. Verbonds (ofſchoon de Schrift leert, dat onze éénige Hoogepriester is CHRIS-

(1) Hierover hebben wij in ons vorig Nummer gehandeld. Zie *Gedachten over Bijbelvertaling en Bijbelverklaring.*

TUS: Hebr. VIII v. 1); en hare geestelijkheid als de schriftgeleerde Priesters onder Israël (*Bedienaars van het heiligdom*, bl. 51). — Volgt nu daaruit niet als van zelve en bij de wettigste gevolgtrekking, dat wij, onzen eenigen Heer en Meester Christus navolgende, ook met alle recht de *inzettingen* (Gr. παράδοσις, *overlevering*, *traditie*) *der ouden* (Matth. XV. v. 2), en den *zuurdeessem der Schriftgeleerden en Farizeën* verwerpen, gelijk Hij die verworpen heeft, en ons steeds beroepen op dat gewichtige: *daar staat geschreven*, dat Hij sprak (Matth. IV. v. 4)? Volgt er niet uit, dat onze Hervormers in de XVIe Eeuw, diezelfde lijn van gedrag navolgende, verlicht door Gods genade, in de voetstappen van den Heer en zijne Apostelen getreden hebben?

Anders denkt de schrijver der *Catholijke Stem* er over, als hij verklaart (bl. 48): »Op de Heilige Schriftuur *en op de Traditie* rust als op twee zuilen van een gewelf het gebouw onzer kerk," en geeft daarmede allerduidelijkst te kennen, dat zijne kerk bij het christelijke en goddelijke het Farizeeuwsche en ongoddelijke element gevoegd, en alzoo de leer van Paulus verduisterd heeft, die van dien tweeden zuil niets weten wil, maar de Kerk éénig en alléén op het fundament der Profeten en Apostelen vestigt (Eph. II. v. 20). Deze *Stem* bevat dus niet alleen hare wederlegging, maar ook de veroordeeling der Kerk, die zij verdedigen wil, in zich zelve, en wij behoeven niet te vreezen, dat zij, gelijk de bedoeling schijnt te zijn, velen uit onze kerkgemeenschap in den boezem van de verbasterde Kerk doe terugkeeren.

Maar de *Nederlandsche Stemmen* hebben bij deze korte beantwoording nog aan tweederlei roeping te voldoen; eerst ter verdediging harer vroeger gestelde beginsels en gevoelens tegen eenige bedenkingen en tegenwerpingen van den Schrijver; dan (de aangenaamste!) ter erkenning van het goede en lofwaardige dat een leek, die zich nog in de gemeenschap der verbasterde kerke bevindt, hier aan den dag legt.

De Schr. zegt, bl. 41: »dat wij bij het betoog *De Bijbel het woord van God*, een nieuw klaarblijkend bewijs leveren, dat het onmogelijk is zonder hulp der overlevering staande te houden dat de H. S. *geheel* het woord van God is." Wanneer daarmede bedoeld wordt, dat wij erkennen, dat het O. T. door de overlevering der Joodsche, het N. V. door de overlevering der christelijke kerk tot ons is gekomen; en wij dus in dit opzicht aan die beide, inzonderheid ook aan de catholieke kerk der middeneeuwen tot op het aanlichten der gezegende kerkhervorming, eene overgroote verplichting hebben, dan stemmen wij dit volgaarne toe, en danken God van harte voor de groote genade ons hierdoor bewezen; doch zien geenszins in, dat de Schr. daarmede iets wint voor het beweerde, dat het Pausdom de zuivere waarheid (en nog wel bij uitsluiting!) zoude deelachtig zijn: immers, indien dit iets gold, dan zou hierdoor met één het bewijs voor de waarheid der Joodsche leer worden geleverd; en hierdoor zal de Schrijver ons wel willen toestaan, dat te veel zou bewezen worden.

Elders (bl. 66, 67) beschuldigt ons de *Catholijke Stem* van inconsequentie, omdat wij tegen de verwerping der Typen door Prof. Muntinghe een paar schoone plaatsen van Augustinus en Bernardus hebben aangetogen, even als waren wij daardoor in de verplichting gebracht, om ook hunne gehechtheid aan de R. C. Kerk (men herinnere zich dat er toen nog geene gezuiverde kerk bestond!) te deelen. De Schr. bedenke, dat wij dit zelfde bewijs tegen *zijne* R. C. rechtzinnigheid zouden kunnen aanvoeren, daar hij in deze brochure niet alleen gedurig protestantsche Schrijvers aanhaalt, maar zich zelfs niet ontziet, om het oordeel van den ongodist Hume over godsdienstige punten in te roepen (bl. 32).

Eindelijk wordt in de *Catholijke Stem* gedurig op de in onze kerk ingedrongen neologie, als een punt van bezwaar tegen de hervormde gemeenten, gewezen; maar te gelijk erkend (bl. 51): »dat de verderfelijke zucht tot zoogenoemde godsdienstverbetering uit het rampzalig Silezië herwaarts (in de R. C. Kerk) is overgekomen, die als nieuwe wijze, sommigen (?) der onzen (d. i. der Roomschen) — zelfs gelijk men wil, Bedienaars van het heiligdom — heeft beneveld." Zoo is dan, volgens de beschouwing zelve van haren verdediger, de R. C. Kerk even min vrij van Neologie als de Hervormde.

Het is gaarne en met veel genoegen, dat wij ook het schoone en ware, in dit geschrift als echte tarwe onder het onkruid voortkomende, opmerken. Veel waarheidsliefde, bij voorbeeld, erkennen wij in den Schrijver, wanneer hij op bl. 45 zegt: »Het vaste standpunt, hetwelk ik door Gods genade heb gevonden, wilde ik gaarne hebben gevestigd in elken bedaarden geest, in elk waarheidlievend hart. Daarop wijs ik mijne naasten, die met mij voor eenen losprijs zijn vrijgekocht en naar hetzelfde Vaderland reizen, als op het plechtanker van behoud. Dat is het licht 't welk ik in de duisternis zie, en zooveel in mij is verspreide; opdat het schijne voor de menschen, den Zone Gods ter eere, die ons heeft lief gehad tot den einde toe, en onze zonden heeft gewasschen in zijn schuldverzoenend bloed."

Zeer juist is voorts de opmerking op bl. 30. »Ik moet bekennen, dat ik in allen, die van Christus *zinspelingen op de Joodsche vooroordeelen* spreken, slechts verfijnde navolgers van BAHRD (BAHRDT) zie, die Christus en zijne Apostelen tot vrome bedriegers willen maken."

Eindelijk, van harte vereenigen wij ons met de treffende woorden waarmede deze R. C. Stem wordt besloten: »Zone des Vaders, Woord en Wijsheid Gods, die u verwaardigd hebt mensch te worden om ons ten eenigen dage aan uwe goddelijke Natuur deelachtig te doen zijn! God boven alles, in eeuwigheid te prijzen, die wilt dat alle menschen zalig worden en tot de kennisse der waarheid komen; Gij hebt gezegd: »*Wanneer ik van de aarde zal verhoogd zijn zal ik allen tot mij trekken:*" Och trek allen tot u; allen! — Gij die uit de waarheid zijt: *De Meester is daar en Hij roept u!*"

Deze laatste woorden roepen ook wij welmeenend onzen R. C. broederen toe, met opzien tot Hem die eenmaal zijn zal: *Één Herder over ééne kudde.*

KERKELIJKE HISTORIE DES VADERLANDS.

B. GLASIUS, *Geschiedenis der Christelijke Kerk en Godsdienst in de Nederlanden vóór het vestigen der Hervorming.* Iᵉ Dl. Leid. 1833. IIᵉ Dl. Ibid. 1834.

Hem, wien over den weg der aanbiddelijke Voorzienigheid het licht der Openbaring is opgegaan; wien niet alleen de wijsheid van het Godsbestuur in de regeling van menschelijke bedrijven en lotgevallen, maar vooral ook de heerlijkheid van Christus als het eind en doel der Godsregering voor het oog des geloofs klaar werd; hem is de Geschiedenis der kerk van Christus, der kleine maar dierbare kudde, die de Vader dien Herder en Opziender der zielen uit de wereld gegeven heeft, de Geschiedenis van het koningrijk des gezalfden Konings uit Juda, het middenpunt, het hart, het heiligdom der wereldgeschiedenis. En *alzoo deze Koning een eeuwig koning is, welke zonder onderdanen niet zijn kan* (1), zoo vordert deze beschouwing, den draad van die historie, van dat rijk, van die kerk, door alle eeuwen heen te vervolgen, nergens uit het oog te verliezen of los te laten. *Ubi Christus, ibi Ecclesia* (waar Christus is daar is de kerk), is de spreuk en grondregel, die, ontleend uit de naauwe en innige vereeniging tusschen het hoofd en de leden, ons in deze beschouwing moet ten leiddraad verstrekken, en den toetssteen geven om ten allen tijde de kerk des Heeren te onderscheiden van diegenen, welke zich wel *in* de kerk bevinden, maar niet van de kerk zijn.

Het is waar, het wezen, de geaardheid en vorming der volken zijn in de onderscheiden eeuwen der nieuwer historie hoogstverschillend geweest. Er zijn eeuwen geweest van diepe duisternis; zij zijn gevolgd door eeuwen van meerder verlichting en beschaving. Diepe verbastering en betrekkelijke verheffing uit dat verval hebben beurtelings elkander afgewisseld; maar de Geschiedschrijver van Christus kerk heeft te bedenken, dat hij niet de Historie der zedelijke verlichting, der ontwikkeling van verstandelijke kennis, van het toe- of afnemen der vooroordeelen te vermelden heeft, maar die van de kinderen Gods, *dat is van de ware Christgeloovigen, alle hunne zaligheid verwachtende in Jezus Christus, gewasschen zijnde door zijn bloed, geheiligd en verzegeld door den H. Geest* (2), *welke men kennen kan uit de merkteekenen der Christenen, te weten: uit het geloove; en wanneer zij, aangenomen hebbende den eenigen Zaligmaker Jezus Christus, de zonde vlieden en de gerechtigheid najagen, den waren God en hunne naasten lief hebben, niet afwijken noch ter rechter noch ter slinkerhand, en hun vleesch kruisigen met zijne werken; niet als of er nog geen groote zwakheid in hen ware, maar zij strijden daartegen door den Geest alle de dagen hunnes levens, nemende gestadig hunnen toevlucht tot het bloed, de dood, het lijden en de gehoorzaamheid des Heeren Jezus, in dewelke zij vergeving hunner zonden hebben, door het geloof in Hem* (1).

(1) *Nederl. Confessie.* Art. 27.
(2) Ibid.

Daarin verblijde ik mij, zegt de Apostel des Heeren, *dat Christus op allerlei wijze, hetzij onder een dekſel, hetzij in der waarheid verkondigd wordt.* Het is vooral bij de Geschiedenis der kerk van Christus in de middeneeuwen dat deze woorden hunne plaats vinden. Het is niet de redelijkheid der begrippen, de reinheid der leer, de uiterlijke nederigheid der Geestelijken, de opgeklaardheid der leeken, de vredelievendheid der Vorsten, de verlichting of beschaving der volken, die men van deze eeuwen verwachten of verlangen kan; maar de vraag is (en hieraan hangt het leven der kerk), of men, onder al de ruwheid der vormen, de algemeenheid der vooroordeelen, de barbaarschheid der zeden, de krijgszuchtigheid van Koningen en Volken, nog het geloof in Christus als het groote Godslam en zijn verzoenend bloed kan terugvinden; en het is zeker, dat dit geloof te midden der dikste duisternis nooit geheel geweken is.

Doch om dat geloof, waar het in zulke tijden woonde, niet te miskennen, moet den Geschiedschrijver eene groote onpartijdigheid jegens de ware of vermeende voordeelen zijner eeuw eigen zijn; iets dat juist niet licht gevonden wordt in eenen tijd, die zich zoover boven vroegere Eeuwen in godsdienst, zedelijkheid, verlichting en beschaving verheven acht als de onze. Vooral daar men het zich dikwijls bepaaldelijk ten doel stelt: om den lezer tot dankbaarheid aan de Voorzienigheid op te wekken, dat hij zooveel beter en verlichter tijden mag beleven (2). Hij moet al de vooroordeelen zijns tijds ter zijde stellen om zich op het standpunt, in de omstandigheden, de zeden en gevoelens van den alouden tijd de stellen. Hij moet vooral zich trachten eigen te maken de aanschouwing van wereld en kerk, van Christenheid en zamenleving, waaraan men vroeger gehecht was; en dit alles echter, zonder ééne waarheid des geloofs voor zich zelven te verloochenen of op den achtergrond te stellen; ja hij moet, juist om deze toegevendheid jegens andere tijden en omstandigheden te kunnen oefenen, des te vaster gegrondvest zijn in de waarheden, die tegenover de dwalingen van dezelve overstaan en die omverre werpen. *Deze* bestemdheid van gevoelen gepaard met gene onpartijdigheid, zouden wij verlangen in den christelijken Geschiedschrijver dier tijden in evengelijke mate aan te treffen.

Wat den Schrijver van het bovenvermelde werk betreft, offschoon wij gaarne erkennen dat hij een zeer nuttig werk heeft ondernomen; offschoon wij aan zijne arbeidzaamheid en onderzoek gereedelijk hulde doen; offschoon wij niet miskennen de vrucht die uit het gebruik zijns werks kan worden ingeoogst; het valt desniettemin in het oog, dat hij het inzicht, dat wij van den Auteur eener kerkhistorie van de Middeneeuwen

(1) Ibid. Art. 29.
(2) De Schrijver van het bovenvermelde werk heeft een dergelijk doel. Dl. II. bl. 11, 12.

vorderden, nog niet bezit. Immers het blijkt, vooreerst, dat ook hij meer of min in het ongerijmde gevoelen deelt, volgens hetwelk de menschheid zich door telkens toenemende verlichting en beſchaving, telkens meer in het beoefenen van Godsdienst en zedelijkheid veredelt (1); en dat men hierdoor een zeker rijpen van den menſchelijken geest tot de hervorming in de kerk en het onafhankelijk zijn van den Paus mag toeſchrijven. Hierom zegt hij b. v. ook van Karel den Grooten, dat deze wel beproefd had de godsdienst te zuiveren en de geestelijkheid te verbeteren, doch dat voor het welgelukken zijner poging zijn leeftijd *nog niet* geſchikt was, daar allen nog te veel aan het Roomſche Gezag verſlaafd bleven, bladz. 13. Voorts veronderſtelt hij bij de voornaamſte handelende perſonen in de Middeleeuwen meestal ſtaatkunde en ſtaatkundige bedoelingen. Ziedaar eene der grootſte misvattingen van de Filozofie der vorige eeuw in het behandelen der Geſchiedenis. De Middeneeuwen waren niet de Eeuw der Staatkunde, maar des bijgeloofs; en het is dus een Anachronismus (tijdvergisſing) hier alles aan arglistige berekeningen van eigenbelang, buiten de godsdienst om, toe te kennen. Hieraan is echter onder anderen zijne hoogst ongunſtige beoordeeling van Paus Hildebrand (Gregorius VII.) toe te ſchrijven (2), van welken de onpartijdiger onderzochte Geſchiedenis getuigt, dat hij niet zoo zeer uit vuig eigenbelang, maar veel meer om zijn hoogst heilzaam geacht doel, de volkomen en algeheele onafhankelijkheid der kerk te bewerken, alles tot vestiging en bevestiging der volſtrekte pausſelijke Monarchie in het werk ſtelde (3). Eindelijk ziet de ſchrijver om het onwezenlijke (verlichting en beſchaving, eenvoudigheid van leven en gedrag, reinheid van leerbegrippen op het onderwijs van Jezus gegrond (4)) het wezenlijke, het geloof in Christus, hoe omwikkeld in vooroordeelen, hoe beneveld door de duisternis der tijden, hoe kinderlijk-bekrompen zich ook vertoonende, voorbij.

De Schrijver verdeelt de Geſchiedenis der christelijke kerk in ons vaderland vóór de Hervorming in vier Tijdperken, van welke het eerſte bevat de *invoering en vestiging des Christendoms in de Nederlanden*; het tweede: *de voortgaande verbastering des Christendoms aldaar*, tot op de eerſte hoewel vruchtelooze pogingen tot verbetering; het derde: *den aanvankelijken ſtrijd tusſchen licht en duisternis*, of pogingen ter hervorming van geestelijkheid en godsdienst, tot het eerſte vervolgingsbeſluit tegen Luther en deszelfs aanhangers in de Nederlanden; het vierde eindelijk *den val en ondergang der Roomſche kerk*, tot op de volkomen vestiging der Hervorming. De drie eerſte Tijdperken zijn in de bereids uitgekomen twee deelen des werks vervat: het derde deel zal het vierde of laatſte Tijdperk, en daarmede het ſlot des werks behelzen. — Wij willen na het algemeener over de wijze van beſchouwing van den Schrijver gezegde, nog ſommige enkele punten eenigzins meer van nabij beſchouwen, in welke vooral de beginſelen, welke een Auteur toegedaan is, gewoon zijn op de behandeling der Historie aanmerkelijken invloed te oefenen.

1. Wat vooreerst het karakter en de regering van Karel den Groote betreft, de Schrijver miskent die voorzeker grootelijks, wanneer hij (Dl. I. bl. 121, 122) van dezen uitmuntenden Christenvorst en held zegt: »Als vorst en overwinnaar was Karel tot bevordering van het Christendom verplicht, indien hij duurzame vruchten van zijne onophoudelijke oorlogen wilde plukken; als beminnaar des Nederlandſchen bodems dreef hem de liefde tot deszelfs bewoners daartoe. Hooger doel in Karels dikwerf bloedig bekeerings-werk te zoeken zou eene dwaasheid zijn. In vele deugden en verdienſten, wel is waar, blinkt hij boven andere overwinnaars uit; maar ook van zijn karakter was de hoofdtrek onbepaalde heerschzucht. Aan deze waren alle zijne daden ondergeſchikt en moesten ook zoo tot het einde zijns levens blijven, indien zijn uitgeſtrekt gebied niet door zwakheid van beſtuur zoude verloren gaan." Dit oordeel blijkt onbillijk te zijn, wanneer men overweegt, hoe kennelijk het denkbeeld van de vestiging en meest mogelijke uitbreiding (ook door geweld van wapenen en ſtout doortastende ſtaatkunde) van één welbeheerd, en onder Christus, den Koning, der koningen ſtaande Christenrijk, waarin godsvrucht en daarop gegronde verlichting, vrijheid en volksgeluk heerſchen mocht, alle zijne ſchreden beſtuurde. Hij wenschte daarin het Rijk van Israël onder koning David na te volgen, en dien ten gevolge was het dat hij zich dien Koning in geheel zijn leven als voorbeeld en model voorſtelde, en zelfs voor zich aan zijn hof deszelfs naam aannam. Wanneer men dit bij den Vorst heerſchende denkbeeld naar de meer geestelijke begrippen die de tijden der hervorming van Christus gezag in zijne kerk door zijn Geest en Woord vormden beoordeelt, is men zeker hoogstonbillijk. De eeuwen van het Catholicismus, in zoovele opzichten aan den toeſtand van Israël onder de oude bedeeling gelijk, moeten niet naar de begrippen die men zich hedendaags uit de enkele beſchouwing des

(1) Zoo ſchrijft hij het bijgeloof dat nog in het 2e. Tijdperk de Heiligen en Geestelijken hoog deed vereeren, vooral daaraan toe, *dat het hart niet door den invloed van ware zedelijkheid gevoeliger gemaakt, noch het verſtand door kunsten en wetenſchappen beſchaafd was*, Dl. II. bl. 22.

(2) Dl. I. bl. 161, 164, 227.

(3) »Zijn groote denkbeeld" (zegt *Voigt*, zijn laatſte levensbeſchrijver) — »want hij had er ſlechts één, waar al zijn denken, ſtreven en pogen zich in verloor, — ligt ons voor oogen: de vrijheid der Kerk. Ziedaar de zon van zijn leven, wier ſtralen zich door de ganſche wereld uitbreidden; de brandſpiegel van geheel zijn bedrijf, waarin zich al zijne woorden en daden als zonneglanſen in verzamelden. Daarheen ging zijn ganſche leven uit; daarvoor offerde hij al zijne dagen op. Dit was de ziel van zijn aanzijn en handelingen. Even als de Staatsmacht er naar had geſtaan, om een in en door zich zelve zelfſtandig geheel te worden, zoo wilde hij hiertoe de Kerk verheffen, dat zij eene volkomene éénheid uitmaakte, verheven boven alle andere machten. De Kerk moest groot, vrij en alvermogend zijn; de Staat onderdanig en onderworpen aan de kerk, wijl de eerſte van God verordend is voor een eeuwig aanzijn, deze daarentegen door menſchen ontſtaan en tot een beperkt doel is ingericht. — Dit te bewerken, en voor alle tijden en volken te verzekeren, was het doel van 's Pauſen leven, en naar zijne overtuiging de verplichting van zijn ambt. Duidelijk is dit zichtbaar in zijne brieven, de beste bron eener billijke beoordeeling van zijn karakter."

(4) Zie onder and. Dl. I. bl. 35, 39, 147, 256. Dl. II. bl. 23.

N. T. met ter zijde ſtelling der behartiging van het oude vormt, worden beoordeeld (1).

2. Hieruit blijkt dan ook dat de formering der Roomſche Kerk naar het voorbeeld van den Israëlitiſchen kerkſtaat geene onbepaalde afkeuring verdient, gelijk bij Glaſius, als hij Dl. I. bl. 40 zegt: »Men maakte de menigte diets, dat de gedaante der christelijke kerk naar die der Joodſche moest worden ingericht. Volgens dit beginſel eigenden zich de bisſchoppen den naam van Hoogepriester toe, en werden de andere geestelijken met de Priesters en Leviten van Israël vergeleken". Immers de dwaling beſtond niet daarin, dat men zich den kerk- en burgerſtaat in hun onderling verband naar het voorbeeld van Israël voorſtelde; maar integendeel in de miskenning, dat Christus de éénige Hoogepriester onzer bedeeling is, en dat alle zijne geloovigen een koninklijk priesterdom zijn. Want ook onze Hervormers hebben de aanſtelling der hedendaagſche leeraars en oudſten der gemeente naar het voorbeeld der Priesters en Leviten onder Israël niet geſchroomd (2).

3. De Schrijver miskent, door de inſchikkelijkheid en onverſchilligheid onzer tijden medegeſleept, niet zelden de overblijfſelen van waarlijk ſchriftuurlijke handelingen en plechtigheden in de R. kerk, die, hoe ook verbasterd en ontaard, naar een Apostoliſchen oorſprong henenwijzen. Hij ziet b. v. het Apostoliſche overgeven aan den Satan geheel voorbij in de priesterlijke excommunicatie der middeneeuwen, wanneer hij (b. v. Dl. II. bl. 26) zegt: »Gruwzame en beklagelijke tijden, in welke zij die zich Priesters van den God der liefde noemden, zelve medewerkten, om den ongelukkigen alle de gevolgen van hunnen godlasterenden vloek te doen gevoelen." Het is toch onrecht, den, ja destijds vaak misbruikten, maar toch in den grond bijbelſchen kerkban, uit het ſtandpunt onzer in de kerktucht zoo zeer verſlapte tijden te beſchouwen.

4. Even zoo is het ook met de kloosterſtichtingen en de inrichting van geestelijke orden, oorſpronkelijk beſtemd ter afſcheiding van eene wereld, die ten allen tijde, maar toen zoo grof en openbaar als ooit, in het booze lag. Wanneer de ſchrijver (b. v. Dl. I. bl. 166. Dl. II. bl. 19.) die onbepaald veroordeelt en verwerpt, zoo bedenkt hij wellicht niet genoeg hoe de hervormde Christen alle deze dingen, offchoon meer geestelijk, kent en moet betrachten. Immers ook nog is het voor den waarachtigen geloovige plicht, *de wereld en hetgeen in de wereld is niet lief te hebben*, en zich af te ſcheiden van dezelve, in zoover namelijk God hem er niet in roept tot vervulling van de plichten der liefde en des gezelligen levens.

5. Ook dunkt ons, dat de Christenheid der middeneeuwen wordt miskend door het toeſchrijven der bedevaarten naar het Joodſche land aan louter bijgeloof, Dl. I. bl. 256. Elders (bl. 295) zegt hij: »het bijgeloof ſpoorde tot deze tochten aan, en de belangzucht der Priesters bevorderde die waar dit in hun vermogen ſtond." Immers wanneer, gelijk elders in ditzelfde werk te recht geleerd wordt (Dl. II. bl. 355.), tusſchen de dienst van den Zaligmaker, met hoeveel bijgeloovigheden ſoms vermengd, en die van de Heiligen der Roomſche Kerk zorgvuldig onderſcheid moet gemaakt worden, dan mag men ook billijk onderſcheiden tusſchen die pelgrimstochten, welke de kinderlijke eenvoud der vroegere middeneeuwen invoerde, toen den Christenen het geſchrevene Woord zelf onthouden werd, om de plaatſen te bezoeken die de voetſtappen vertoonden, en nog, door hare namen en herinneringen zelve luide getuigden van den aanbiddelijken Zaligmaker; en tusſchen die bedevaarten, welke blootelijk ter eer der heiligen, uit bijgeloof of gewoonte, naar Compostella of Scherpenheuvel werden ondernomen. Immers het bezoeken van het graf onzes Heeren was reeds zeer oud in de christelijke kerk, en is geenszins ontleend uit het bijgeloof der Mahomedanen jegens het graf van hunnen Profeet, maar heeft integendeel daartoe aanleiding gegeven.

6. Ook over de uit deze pelgrimstochten naar het beloofde land voortgekomene kruistochten oordeelt onze Auteur niet gelijk het den kerkelijken historieſchrijver, die vrij is van den invloed des ongeloofs en der onverſchilligheid van de jongstverloopene eeuw, betaamt. De kruisvaarten worden hier voorgeſteld als enkel beraamd door de listige ſtaatzucht der Pauſen, tot ſtand gebracht alleen door de belofte van wereldsch voordeel, en volvoerd met bloeddorſtige wreedheid. Men ziet bij deze voorſtelling de inwendige noodzakelijkheid voorbij, die met de aangroeiende macht der Sarrazenen in het oosten, en den toenemenden ijver der pelgrims in het westen om het land der aloude wonderen des Heeren te bezoeken, eindelijk eene botſing tusſchen gene macht en die van den koloſſus der catholieke christenheid moest doen ontſtaan; men ziet voorbij de waarlijk godsdienſtige opwekking, die bij het prediken des heiligen ſtrijds werd verwekt, waarvan de ijver en ingenomenheid van eenen Bernardus voor die prediking getuigt; en eindelijk, men vergeet de waarlijk ſchoone trekken van geloof en moed, die niet ſpaarzaam tusſchen de woestheid door van zulke gemengde ſcharen volks en eenen zoo bloedigen oorlog hier en daar uitſchitteren. Wat de gunſtige gevolgen der kruistochten betreft, deze heeft onze S. door de beter onderrichte geſchiedkunde onzer tijden voorgelicht, juist en naar waarheid ontwikkeld.

7. Eindelijk, wij bedoelen met onze aanmerkingen over de rechte waardering van het catholieke Christendom in de middeneeuwen geenszins eene zoodanige voorſtelling van hetzelve, alsof de gezegende kerkhervorming niet volſtrekt noodzakelijk zoude geweest zijn. Groot en dringend was de behoefte aan eene hervorming, maar eene grondige, niet zulk eene als b. v. Erasmus wilde (1), blootelijk in de toeneming van kennis en

(1) Zie ons opſtel over *het Catholicismus* in Nr. 10. bl. 3, en vergelijk onzen Schrijver zelven, Dl. I. bl. 169.

(2) Men zie het formulier onzer kerk *ter bevestiging van Ouderlingen en Diakenen.*

(1) Het is jammer dat de S. die in het beſchouwen van Erasmus doorgaans de denkbeelden van Prof. Ypey volgt, daar hij het voorlaatſte Hoofdſtuk des tweeden Deels met de opmerking ſluit, »dat Nederland,

verlichting en de verbetering van de zeden der geestelijkheid beſtaande. Maar juist hier vinden wij ook weder een verkeerd inzicht van den Schrijver. Het grondige en volſtrekte der noodig geworden Reformatie zoekt hij in de afſchudding van het pausſelijke juk (2); terwijl intusſchen de onverdiende genade Gods en de eer van Christus als den *éénigen* Zaligmaker, bij alle de ware Hervormers het beginſel van hun bedrijf en prediking was. Had de S. dit beginſel getrouwer omhelsd en vastgehouden; hij zou voorzeker de *vroomheid* (of vrome zin) niet als eene natuurlijke volksdeugd hebben beſchouwd, aan onze Nederlandſche Natie gansch bijzonder eigen (3), en in het algemeen den grondflag uitmakende, waarop het geloof, (naderhand, bij toenemende verbastering, ook het bijgeloof) was gevestigd: Dl. II. bl. 307. In het licht der Reformatie beſchouwd, is geen geloof, geene ware godsvrucht te vinden, die niet door Gods genade alleen gewrocht, en op den grondflag: *Christus en dien gekruist*, gevestigd zijn.

Niettegenſtaande deze aanmerkingen, die wij niet dan ongaarne, doch door het hooge belang des in dit werk behandelden onderwerps genoopt, maken, is er niet weinig in hetzelve dat te prijzen is. Eerst brengen wij daartoe de hooge waardering van den aanbiddelijk wijzen gang der Godsregering en Voorzienigheid. Deze trof ons vooral in de volgende plaats aan het einde des tweeden deels (bl. 463): »Wie nu in dit alles het doel der Voorzienigheid om van vroege tijden af het Nederlandſche volk tot het voorbereiden en bevorderen der kerkhervorming te beſtemmen, niet erkent, of den loop der gebeurtenisſen welke deze onderſcheidene oorzaken daarſtelden, aan den invloed van een wuft toeval en niet aan den vasten en geregelden gang van een wijs Godsbeſtuur toeſchrijft, is doof voor de lesſen der Geſchiedenis. Onmiskenbaar is toch hier het hooge wereldbeſtuur zigtbaar. Naar deszelfs wil handelen de in hun oog zoo verhevene Heeren der aarde, volgt de eene gebeurtenis op de andere, om de allesovertreffende macht van den Koning der koningen te toonen!” En ſtraks: »Pligt gebiedt ons om te beſluiten met de opmerking, welke de gegevene geſchiedenis leert: God regeert! In zijne hand zijn alle dingen. Op zijnen wenk wordt de duisternis zelve de bodinne van het meest verblijdende licht.”

Voorts prijst dit werk aan: de vlijtige gebruikmaking van de archieven der voormalige vijf kapittelen te Utrecht, thans onder het beheer der domeinen zijnde, waartoe de permanente commisſie van het Amortiſatie-Syndicaat den Auteur heeft in ſtaat geſteld (Dl. I. bl. 252). Jammer is het, dat hij de brieven van Bonifacius voor het eerſte Deel niet heeft kunnen raadplegen, en dezelve dus enkel uit de aanhalingen van anderen kende. Mocht de voortzetting en voleindiging van dit werk ſtrekken, om ons in de gezegende kerkhervorming het heerlijke werk te doen zien van dien God, die in den beginne zeide: *daar zij licht, en daar was licht; die ook in onze harten geſchenen heeft om te geven verlichting der kennis der heerlijkheid Gods in het aangezicht Jeſu Christi*(1)!

even als het gedurende dit geheele Tijdvak bij aanhoudendheid vrome mannen, die godsdienſtige verbetering bedoelden en beproefden, opleverde, ook bij deszelfs einde den man aan Europa ſchonk, die in vele opzigten de eerſte Hervormer uit de XVIe. Eeuw mag genoemd worden,” jammer is het (zeggen we) dag men hierbij het werk van Mr. C. M. van der Kemp tegen Y. en D. (Dl. I. bl. 4—46) niet gekend, of zoo weinig in acht genomen heeft. Doch wij wachten liever hiervan meer te zeggen tot de uitgave van het derde of laatſte deel dezer Geſchiedenis.

(2) B. v. Dl. II. bl. 336. »Velen zagen het bederf dat de algemeene en ook de Nederlandſche kerk had aangetast en wenschten eene verbetering; geen echter bezat moeds genoeg om opentlijk den kluister van Romes dwingelandij te verbreken.”

(3) Dl. II. bl. 391. »Onloochenbaar was de vroomheid het eigendom der Nederlanders”; en elders (bl. 308), »het algemeen was in der daad vroom.”

(1) 2 Cor. IV. v. 6.

IS ER WEL ALGEMEEN GELDIGE WAARHEID?

Men heeft in onzen tijd meermalen de opmerking gemaakt, dat door de omwentelingen die denzelven beroeren, zoowel in Kerk en Staat als in de Wetenſchappen, eene volſlagen Amarchie van beginſelen algemeen wordt, daar men door die omwentelingen al het oude ziet verdwijnen en meermalen niets nieuws weet, waar men zich aan kan vasthouden. Velen zijn door het gemis van de vaste begrippen die hen vroeger eigen waren, maar thans ontvallen zijn, er toe gekomen, om de waarheid voor enkel ſubjectief te houden, d. i. met andere woorden: te meenen dat er geene algemeen geldige waarheid zij.

Geen wonder! voor eene Eeuw van ongeloof kan er geen ſtellige en vaste waarheid beſtaan, omdat het geloof alleen het orgaan is waardoor zij kan gekend worden.

Alle waarheid berust in God. Hij is het die alleen zeggen kan: IK BEN. De Openbaring van zijn wezen, hetzij algemeener in de Natuur, hetzij kennelijker in zijn Woord, is dus alleen *wezenlijkheid.* Neem de Openbaring weg; en er is geen betrekking tusſchen Gods wezen en de ziel des menſchen; neem het geloof weg, en de Openbaring beſtaat voor u niet meer. Te gelijk zinkt alles in den nacht der onzekerheid weg; alles wordt ſubjectief; de mensch, geisoleerd, vindt geen ſteunſel voor zijnen voet, en algemeene twijfelarij is het eenigst redelijke gevoelen.

Maar ſtel de Openbaring van God in de Natuur en in Zijn Woord; ſtraks verdwijnt het louter ſubjective (eene waarheid voor u, die het niet voor uwen naaste is); en naarmate gij u door dat getuigenis meer laat leiden, naar die mate vereenzelvigt gij al uwe denkbeelden daarmede, en leeft die waarheid in uw binnenſte, gelijk zij in dat van uwen geloovigen broeder leeft. De waarheid zal u vrij maken; zij zal u van den onzaligen twijfel dien de tijdgeest voedt, verlosſen; zij zal u doen bouwen op de eenigzekere Rots, die ſtaan blijft als alles door het woeden des tijds wordt weggeſtormd.

Dikwijls hoort men de bedenking herhalen: er is tusſchen God, die de eeuwige Rede is, en onze eindige rede geen midden, en dus voor ons, eindige kortzichtige menſchen, geen kennis van Hem die een Geest is. Deze bedenking miskent Gods wezen, dat juist beſtaat in mededeeling van zich zelven *in* Hem, die het Eeuwige Woord is, *door* Hem die in de harten der geloovigen

woont. Heeft Gods Geest, door het geloof in den Zoon in de ziel te werken, haar onttrokken aan het steeds zich isolerende IK; straks wordt alles voor haar bij uitnemendheid stellig. Het geloof laat geene bloote ontkenningen, geene onzekere algemeenheden toe. Alles wordt door hetzelve bestemd. Elke bevestiging gaat ook wel gepaard met het ontdekken van zwarigheden en ondoorgrondelijke diepten; maar zonder deze zouden de goddelijke dingen niet goddelijk, de hemelsche niet hemelsch meer zijn. Die zwarigheden en duisternissen mogen ons dus even weinig van het geloof aftrekken, als de schittering der zon, die ons belet haar aan te staren, ons immers haar schijnsel doet ontvlieden.

Laten wij dus de zaak erkennen gelijk zij is. Ja, zonder het geloof aan de goddelijke Openbaring wordt alle overtuiging enkel subjectief; maar door het geloof verdwijnt dat louter subjective. Men vangt aan door hetzelve de waarheid te erkennen; die erkentenis breidt zich telkens verder uit. Uit de schuilhoeken van het hart worden alle, tot de minste onbestemd- en onzekerheden allengs meer en meer verbannen. Die erkentenis der waarheid voert tot de zelfskennis, de kennis van anderen, de onderkenning van al wat eerlijk, liefelijk is, al wat wel luidt; zoo daar eenige lof of eenige deugd is, zij onderscheidt ze.

Laten wij dus niet langer op het grenzenlooze dicht-bewolkte meir der ongewisheden zeilen; laten wij de haven der zekerheid instevenen; en meer en meer door het geloof ingelicht worden in de beginselen en toepassingen der kennis die onzer ziel belangrijk is. *Het geloof toch is eene vastigheid der dingen die men hoopt, eene verzekering der zaken die men niet ziet.*

DE JONGELING TE PELLA.

»Geloofd zij 's Heeren naam! Zoo zijn de trotsche wallen
Der lang ontwijde stad dan in het stof gevallen,
Door 't blakend wraakvuur Gods! Heur rookende asch getuigt,
Hoe thans Jeruzalem de kruin ootmoedig buigt
Voor 't needrig Bethlehem, weleer van Judaas steden
De minste. Salems burcht wordt met den voet vertreden,
Nu 't snood misleide volk zijn Koning heeft miskend,
En zich moedwillig stortte in d' afgrond van ellend,
Door Ziender en Profeet bedreigd aan haar godloosheid.
Maar ook deze overmaat der hoogstgeklommen boosheid
Vervult het woord van Hem, wien zij aan 't vloekhout bracht,
(Haar Koning en haar Heer!) als 't offerlam geslacht,
Dat jaar aan jaar den dag verkondt der volksbevrijding.
o Dag van gruwelmoord, dag van verbondsontwijding!
Wie mocht, sints toen, den val nog keeren van een hoofd,
Dat zooveel gruwlen op zich stapelde? — Ach, beroofd
Van 't glansrijk goud der kroon, die ze eens, in vroeger dagen,
Ver boven heel de schaar der heidenen mocht dragen,
Wat bleef haar, dan de dag van straf en ondergang? —
Hij daagde aan 't droevig zwerk in rouw; en pijnlijk, bang,
Was heel natuur in één beklemmend schrikverwachten!
o Dag, veel ijslijker dan d'ijslijkste der nachten,
Wat lijken, wat geween, wat jammren bracht gij aan!
De zon omhulde zich in 't rouwgewaad. De Maan
Werd rood als rookend bloed. De sterren, van den hemel
Neêrstortend, toonden zich in een gemengd gewemel;
Gelijk bij fellen storm, die door de ontvlamde lucht
Met woeste woede giert, de vijgenboom zijn vrucht
Op 't schuddend aardrijk werpt. — 't Was alles aangekondigd!
Uw heerlijk voorrecht hadt ge, o Israël, verzondigd,
Toen gij den grooten Zoon verwierpt en moorddet; toen
Gij allen wederkeer, ja d' aangeboden zoen
Geweigerd hebt; ú zelf het wraakvuur prijs gegeven,
En, voor het leven, koost het diepst rampzalig sneven!
Maar zoo volbracht de Heer zijn eeuwig raadsbesluit.
Zijn gramschap zelv' getuigt van liefde tot zijn bruid,
Tot de uitverkoren schaar van zijn verlaten kinderen.
Nooit kan de strenge straf de trouw van God verhinderen,
Haar stille heerlijkheid te onthullen voor het oog! —
Toen Salems hooge trans voor d' aadlaars snavel boog,
Had Pella reeds haar schoot voor 's Heeren bruid ontsloten.
Erkent, erkent die trouw, geliefde lotgenooten!
Erkent de zorg van Hem, die aan de rechterhand
Des vaders waakt voor 't volk, dat zich aan Hem verpandt
In liefde en in geloof, en hoopt op Zijn genade!
O slaat de wegen Gods met dankbre aanbidding gade,
Geloovigen! Aanschouwt zijne alregering, hier
Zich openbarend in een vlammenschietend vier,
Dáár in het zuizen van den ademtocht des Heeren.
Erkent de hand van Hem, wien al wat leeft moet eeren!" —

Dus sprak, van hooge zielsverrukking
 Ontgloeid, een zoon van Abraham,
Toen hij, na jaren van verdrukking,
 In Pella Salems val vernam.
Zijn oogen blonken uit als stralen,
 En deden in dit plechtig uur
 Het hem doorgloeiend ijvervuur
In alle harten nederdalen,
 Die steeds zijn taal, zijn ziel, zijn oog,
 Door woord en invloed overboog:
Zijn stem, zoo krachtig, zoo doordringend,
 Klonk hoog, klonk schier niet menschlijk meer,
En forsch zich uit zijn binnenst wringend
 Zonk in het hart als donders neêr.
Hij scheen op eens een hooger Wezen,
't Gebied der sterflijkheid ontrezen;
 't Was of hij in de heerlijkheid
 Van hooger sfeer werd opgeleid,
Gelijk den Godsman eer gebeurde,
Wen zich het floers der toekomst scheurde.
 Ontroerend klonk zijn stemgeluid,
En 't brak, voor aller oor, in deze klanken uit:

Eeuwen nadren van verdrukking, van rampzaalge ballingschap
Voor 't verdreven kroost van Jakob, wreed vervolgd van stap tot stap.
Eeuwen nadren van verdelging, tot voor 't storten van dat bloed
Dat om dertig zilverlingen werd verraden, zij geboet.
Als verstrooide kudden kleinvee, op 't geheuvelte omgejaagd,
Zullen zij verlaten zwerven, waar hun schreden 't aardrijk draagt;
Maar aan d'eindpaal dezer eeuwen ziet mijn oog Jeruzalem
Weer herrijzen uit zijne asschen, uit zijn puin, op 's Heeren stem;
Ziet mijn oog het volk vergadren, thans naar Noord en Zuid en Oost
Onder alle volken zwervend, zonder heul en zonder troost;
Als de takken, van d'olijfboom waar hun groei zijn oorsprong nam
Afgehouwen, weêr geënt zijn op den eeuwenouden stam.
Ach wat luister blindt mijn oogen in dat uitgebreid verschiet!
Nieuw is de aarde! nieuwe heemlen rijzen uit het duister Niet.
't Aardrijk is op nieuw een Eden. De eerste dingen zijn geweest.
Aarde juicht! juicht hemellingen! viert het eeuwig Sabbathsfeest!

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.